

9(Укр)
Д72с

І. СВЕНЦІЦКИЙ

ДРАГОМАНОВ
і ГАЛИЧАНЕ

ЛЬВІВ 1922.

І. СВЕНЦЬКИЙ

ДРАГОМАНОВ
і ГАЛИЧАНЕ

ЛЬВІВ 1922.

І. Два світи.

1921 року минуло 50 літ, як Драгоманов у перше стрінувся з Галичанами. Ся стріча з Мейтеном Бучи-ським і його товаришами з тодішньому середовищі слов'янського наукового життя — Відію 1871 р. — дала деякій частині галицької студентської молоді основу до певних думок, та згодом до нового життя. До сього переходу призивав Драгоманов своїм холодним і сміливим осудом замічених особливостей галицького життя, на яке він поглянув з висоти своєї історично-людської освіти та широкого досвіду у культурного світа.

А духове життя Галичан початку 70-тих р.р. XIX в. було дуже слабе й мілке. Воно було перш за все засноване на безкритичному ослухованні державній власті, що опиралася на консервативно-клерикальних кругах, себ-то на кругах по природі своїй недемократичних та на осудованих нападницьких. Мало того, круги сі твердо думали, що церква має служити опорою легуючого ладу, тож бути слугою деяких партій і перстот суспільних, але не живою вправною душою Христової науки. Звідси то пішла пагубна думка про виключне право слуги церкви бути дійсними представниками нації на землі на всіх ділянках культурно-національного і політичного життя, тож про їх природну вищість та мало що не надприродну непомилливість серед маси вірного люду. Скласти світогляд тодішого віру на основі одних газетних статей про духовенство та самого духовництва в авантаж із народним життям — духовенство та самого духовництва був дуже вузький: долуге Вожай, пара Вожа за греки, наслідки веробства і шквства та природної тямовити шароних має людських — ось звичайна кава, на якій снували одоманітні наліскування до послуху й вірності найважливішому цесареві, до молитви і праці у тверезості, та терпеливості в нужді без циласитної зависти і задрости, щоби заслужити царство небесне ніче.

Для власників отсих думок були вони голосом церкви, але для стороннього глядача були вони або виразом крайнього нерозуміння — як духа науки Христової, так і дійсного життя, тож невіжества і нападництва (обскурагентиву і регрорадства), або виразом свідомого настрочування певного повяття церкви до низьких цілей земних — тож політикою в церкві — клерикалізмом. Очевидно, що значна частина духовництва на основі такого погляду на світ — мусила думати і повсюдно впекауватися про природну вищість свою над мужиком, та про природне призначення сеюж мужина до ціца-батого-гною, тож: „де кухті до патяла“, а мужикови до внякши — літератури! Велид за сми не було двояти, що думка за неспригідність мови пацуків і сиваюпасія до писменства йшла в парі з особлившою любовою отсого домородного „панства“ до мови тай звичай місцевих „айліх — окомовів, лієнничих та їх панів.

Отсей клерикалізм в парі з хабіозрозумілим повяттєм панства створив дійсно дуже мрачне тло нашого життя по обі сторони Карпатів, та викликав задушну атмосферу згірдного поводження з мужи-

Г-24442

БІБЛІОТЕКА
УДПУ ім. М. П. Драгоманова

ком, та недовіри муніка до ніби павського одягу, якому він звичайно зстрахом давати пошук.

Не те було від сору на Україні в Росії. Дрібне панство — дворянство лівоберезної України було сирізь шире національне українське; мимо свого особливого положення панів над кріпаками, не куралося народу України і навіть панство, що було положенням своїм звязане з народньою масою. Згадалиб тільки відношення Ковалчицького до Сноборода, та про Котляревського, Полетку, Кейтку, Каразіна, Загрєських, Свородаського, Гоголя і про відношення Рєвнїяків до Шевченка. Були й серця духовництва вазначчі народолюбів, що залюбки звертали до народу на його рідній простій мові, а навіть викладали йому на киянках святе писько своєю мовою, наважалиб тільки пєсани Грєчуцького, Вабчєва й Ошатовича.

Прада на правоберезній Україні, особливо на Поділї і Волині, де залюбки стїляли традиції польської шляхетчини і по киянській дєль, були дещо инші настрої. Служба там цілувала своїм панам і їх гєстям руки, старалося вноді навіть по польському балавати; дєля частина пошєв-панових зачалася з погубьським балавати; прєстоноародну масу своєї держави, та залюбки заглядати до павських костюмів; панів та їх прихильників з українського боку за найдрїбнїшу провинку прозивали «своїх» тєрять по панам та тивали їм кулаками в зуби... Одним словом творили такі рєчї, через які з природи людські та весь захопленїй наукою про людину — молодїй студент Драгоманов у Києві (1859—1863) зрозумїв дїясну основу українсько-польських взаємин. Два сїяні стояли тут од вїзів один проти другого: шляхетської самоволї та людської невольности, очевидно ніяк та ніколи не могли одан одному уступити, одні одного зрозумїти, та шпанувати.

Незалежний по своїй моралї і суспільному положенню дворянин-пан, ширїй демократ-народолюбєць, що вирїс на гринцїх творчїх тодішньої руської літератури, яка там близько стояла до людщини вазгалї, та на творчїх Шевченка, так близьких до народо-тїрїяна, історично-гуманїст з великим суспільним інтересом і критичним павком — ось вид того Драгоманова, що вперше стрїнувся з Галичаними в Відї.

Очевидно таку людину мусила вранити перш за все — відсутнєсть Галичан за працею у відєських бібліотєках; їх повсїченїсть, літературна навіть в області повїзної німецької літератури, в середови якї вони прожували та вчилися; їх повне незнанє руської літератури навіть серед т. н. русофілів; та наповнєнє їх стародушество в питаннє суспільного життя. Між тим на Україні та в Росії сирїзь цікавилися як раз усі, до тільки мали який такий звязок з освітою, новостями літератури, мистецтва і суспільного та наукового життя не тільки російського але й заграничного свїта; російської інтелїгенції знав звичайно якусь європейську мову, що давала йому змогу ширше та з більшого становища заглядати на свїт; кошикий інтелїгенції в Росії був звичайно в озовїзї до правитєльства, як поступовцєв бажав дїйсної народної свободи політичної — тож стрємили до основної (радикальної) зміни укладу державного і суспільного. Одним словом — дєспєтвєчє Росїя мала дїйсно освіченїх поступовцєв громадян народолюбів і ширшїх демократів, з якими не могли піддержати ніякого порівняння обавтєлєт конститудційної Австрїї з Галиччїми, сивнї тємного мужицтва та сурдотного пєвнєства.

Ось велика ріжниця двох рїчних свїтоглядів кидаеться постїбно в вїчі, коли читати зарядом переписку Галичан із Драгомановим

1871—1896 рр. Мало того, з неї вступила невизначайо симпатичний свїтогляд Драгоманова, зроджений довголітньою поважною працею науковою і суспільним досвідом, сьогодні тим дорогїшим вам, що він майже у всіх точках мусьєть бути свїтоглядом кожного навіть поміркованого поступовця.

Ось пригадати б собі тільки по автобіографї Драгоманова основу його свїтогляду:

«В культурї — націоналізм, в політиці — федералїзм, в питаннєх соціальних — демократїзм... Космополїтизм, який не очїкує опрєкнє національних варїантї загальної ідей та форм — являєтьє найбільшою шїдварнїою для української автономної стрємливостї; всяка наукова і політична дїяльність мусьєть бути заснована на історїографїчному фундаментї. По чинї той української, котрий не став раціоналістом, і до чинї той радикал, котрий не став українцем... Української рух мусьєть не тоді, коли він топитьєся за європейської націоналістичної та мислїти прєдержавну самосвїднєсть, але тоді, коли він має на увазї загально-людський інтерєс дємоса... Будучи соціалїстом, а переконаний, що адїєкція сего ідеалу довгий тільки у повній стїпенности й при високому розвитокї мас, а тому й повнїтєльє терор єсть тільки природний, хочай патологїчний наслідок терору самого уряду...»

І подумати сьогодні, що цілєх 25 літ не було в Галиччинї а боку більшани т. н. інтелїгенції ніякої назви для Драгоманова, як: ворохобнї, вигнїдїт, атеїст, якого напелєно висирїгатиє як морального протива; за вазноснїа з яким прогавнїає в школи, судили на судї, карали тєрмою і патріотичним товаришським бїжотком! Та й щїє те не всі можуть заглядати їм Драгоманова без неважнїст та остраху певного... З уваги на все те легко піїмемо волюку вагу ідейної праці Драгоманова для Галичан.

II. Вчитель учням.

Дєкїлька відривкї з писем Драгоманова до Бучинського до Бучинського до яких найкращє засвідчать нам особливе значіння високоїдейної праці його для суспільно-національного життя Галиччини:

«Незалежнєсть не являєтьє терпимости» (16. XI, 1871 ст. 66).

«Питанє соціально-культурної гавнїзї для чоловіка, — і усі другї, політичнї, національнї і єднї тільки той і дїєти мають, вони ведуть до будованнє дучинї своєї та домоваєтє для соціально-культурного життя животної і споконю.»

«Розстуга соціальна аура і розум самїх гєрцєвських класів наважує на другї способи розважаннє соціального питання, ніж парвїська комуня.» (17. II, 1873 ст. 269).

«Цїлє наша єсть: треба набратєся науки, як їти до неї, порозумїєти між собою, роздїти як єсть, добре між судєннями, пїзнати якийсь народ, а коли який дурїть дурнї, якї прєдутьє люди, сїрїце не було як єсть! А як ми своєю громадєю а чеснїх і освіченїх людей шїберємо та літературнї роботи на дїєтє реальнє правнїство, то час, коли вступити на політичне поле, од нас не вєчєтє і вступити ми не в єтїм легким грузом їм тепер!» (8. V, 1873, ст. 811).

«Порє час ставовїтєся до своєї гнї. І не ставнїмо ми на шїх, поєи не відведємо павнєх національних тенденцїй під ширшоїй космополїтичнїй привнїян. Ужє по тому, що ми хлопцї, нам оданї тільки такієї прїнципи і подоба: соціалїзм демократїчнї.» (17. V, 1873 ст. 307).

Пєснї отєих дурєх мирних думок про суспільний розвиток, поданєх найбільше живому і освіченому тоді галиччїному українцєви до дальшого поширеннє між товаришами студентами. Драгоманов виникнїтьє з академічною молододїєю і члєнами української громади у Львовї проїздом з Австрїї до Києва 1873 р. На прєвєлїний сором сїїй громадї не застав їти у тодішньому Львовї ні одїєї поряднїшої бібліотєчки, затє нїгде не бачув такої гавнїа чєса на картма, як у львівській Вєсдї. З українцїфїлами чї там мусодоручаннє Драгоманов не мїг вїйтєся, бо вони черєз свого прєдставнїа Кєчалу — на-

перекір старорусизма-русофілам — вели особливішу політику угоди із партією польських магнатів. Політика дещо дивовижна для прихильників Шевченка, та незалежно: бож годі було хлопам-бидлу говорити навіть через консервативського союзника з князями-папаними як рівня з рівною; а зрівнявши мундштату з панством, або визнати панству до мундштату, щоб була спільна суспільна платформа — за се годі думати навіть сьогодні, не то що в добу яркого консерватизму та аристократизму. Не найшлося між Драгомановим і Львовими інші сильніших інтересів наукowych, інші сильнішої мови в питаннях суспільних і політичних, інші навіть сильнішого національного почування. Найкраще виказав се Драгоманов у своїх статтях про „Літературу російську, великоруську, українську і галицьку“ (Правда, 1873—4), та в „Австротурецьких симпатях“.

„Чому де у вас галичан нема сорочку перед самолюбством? Це якраз оганьча небагословистікості“ (31. I, 1892 Павлуку, Періодич. т. VII ст. 6).

„Галичанам більш усього треба правдивої науки замість політичної бляхи. Найбільше горе Галичанам всестяк в тім, що голуби в людей далеко кучки, ніж зявки“ (3. II, 1895 Павлуку т. IV ст. 827).

„Дашо вше пора нам звернути більше уваги на нашу власну хліб, ніж на любови „пресудуванці“, як самі порозуміювалим, то й правдивіша дещо знати“ (27. III, 1897 Франкови т. II ст. 81).

„Власне тепер, коли єдиний наш надломлен і може завтра прайдеться думи Богу оддати, сидим менш пакати і бути холодоцими івесніцями. Більше всього зробіть“ (14. V, 1894 Павлуку VIII ст. 104).

„Не буде добра в кравці, поки люде будуть виконувати свій розум на безвідставному верхотязству“ (14. I, 1886, Франку I 146).

„Для свого і для громадського здоров'я треба частіше аспірації і дивитися поперх долах дубівцях, а не поперхтись і безприманно дивитися на хрибцях, а даєт на себе й у себе“ (23. III 1881 Павлуку III ст. 414).

Людина з такими основами світогляду і життя мусила однітно поставитися й до замічень у Львових недостатків. Тож перш усього належало їй розібратися в тому, з чим їй на будуче зноситися. Із старших годі було через їх ограниченість умови й духово, та суспільну аморальність; молоді кружків наважана в нерівній борі звільнитися члесьню старорусизм із незалежною групою молодорусів українофілів-народців. Треба одсати молоді та вивести її на широкій шлях суспільно-національної свідомости. Якаж різниця між русофілами й українофілами? Майже ніяка, коли не зважати на спори за мову й правосібно, бо суспільно всі Галичане 70-тих років більшою консерватисти, коли навіть не наважиди; але певно не поступовці! Вони більше формалісти як люди привичку. Ось народці стоять за простонародну мову, але сев мовою не висловують ідей загально цінних — вселюдської ваги. Щож годі по мові, коли мови без змісту? Або русофіли — не признають прав за мовою простолюдина бачи мовою висловлення, бо русофи мають вше готову вироблену багату літературу руську м-у! Гляда, нехай так — а в сьоті годі назвати літературною мовою не існуючу відіде в руській літературі тарбарщиню? Але також годі було привнати за тівр руської літератури те, що буде виразом як раз крайнього стародумства і наважидити! — І в наслідок усіх цих думок Драгоманов радить Галичанам знайтилися перш за все з російською літературою, щоб з неї вбратися ширшою демократизму, ширшою світоглядом, сміливішою розмаху думкам, прямою почуванням, ширшою опрашівкою європейської культури, щоб чоловік, — котрий рветься до тієї культури — міг задовольнити свою жажду на сій мові, та щоб вше раз поклясти

край тієї слабости українського руху, яка найбільше проявлялася в тому, що він мало опірався на науку.

Не тільки в публічних статтях, але й в приватній переписці, що все таки стоїть під покровом тайни, Драгоманов не змінив свого тону, хоча говорив в такими прихильниками своїх думок, як Павлі і Франку, про справи базьово йому радикальної партії. Будучи ширим прихильником постановеного розвитку наці шляхом культурної праці і противником всякого терору, тож ретинком еволюційного але не революційного соціалізму, Драгоманов захищав значання індивіду навіть перед перемогою над ним демоу.

„Стреміться. Я навіть думаю, що й саму думку демократичну не треба доводити до реаліт — лише він Павлуку. Поли що при теоретичній стані освіти мене, багатьо дорогих інтересів діяльців, особливо на науковому полі, такі котрі колись здудаються й демоу, теоретичному демоу не по зубам, і він і гірше ніж пролягть, а шосто поточе. А в таких севських землях, як земля, то навіть богато в соціальних змагках горьовських пролетаріям може пропастись, вольо злякнеться на ській сьильній демоу. Одним словом: по-стоїть собі кучара — ні на небі, ні на землі, ні в цароді“ (12. IV, 1890 т. VI ст. 293).

„Фінаком претичної злоде знамови, але й ми морально прагнучі не гірше їх. Почати в того, що ми простаріт навард чи не бідній хлібороба, бо не маємо й хаудни своєї, і коли часом діставимо більше грошей, то мусимом й її мисити, й книжки й газети кувачати і сїя мати себей годі писати, бо того всього вимагає характер нашой роботи, то в мінді і в нас, як у хлібороба нікого в м-пелі не одсастись. А ще як все таки кувачом й про хлібороба, як єму поможеть, а він про нас не дума і ще вводи у поліцію одведе. Не знаю я, навщо не признаючи суразотую аристократі, признавати сїрамоту?“ (7. VII, 1891 Павлуку т. VI ст. 226).

Розвиток галицьких партій, події в часі війни, революції і змагав за самостійність наці-нальну мовей-раме свідчать за велику прозорливість Драгоманова, що опирав свої висновки на даніх воєрній історії. Як провидіть будучини, Драгоманов — шильний учень magistrae vitae historiae — не любив ніякої фразеології пусто-співа, та ніяких естетів, бо вважав:

„шотинку на добру доду педагогакою... Політичну вагу партій дасть не матеріальна й частинка і не слово естетича, а те не сьильно вода злитиме залестити за теоретичні справи й нужди народу“ (17. X, 1890, Павлуку т. VI ст. 80).

Він в давніх обставинах більше стів за індивідуальний шлях діяч, ніж за партійний (2. IV, 1891 т. VI ст. 167), бо вважав, що партія повинна збиратися коло діяч, а не коло гоших програм (23. VI, 1891. Ю. Яворському — *Періодич.*)

Холодний розум і глибокий критичизм не окусаки Драгоманова вкюди, навіть коли він вступав проти ріжних суспільницьких мрій своїх однодумців.

„Слова за пропревизію хлопів і проти парчеванії єсть астарарій соціал-демократичній шибасю, — вилітні Павлуку, — котрий французський соціаліст вше вкюди, а німецький пошывот кидат“ (22. II, 1896, т. VIII, ст. 236).

Очевидно, що слова Драгоманова, мимом їх широтні і правдивости, мимом дійсної ваги позостали полекуду для його учеників та наслідників зявуками і знаками без змісту. За се одначе годі кивати Драгоманова, бо зявоня річ, бо люди поповчили і оудились на особливо любити, та постійно черечуть ширшою намірови других, та не помагати, коли люде беруться за діло і просять помічи (16. X, 1894, Франкови II ст. 286).

Драгоманов, як суспільний-соціаліст радів оквалити галицького національного руху патетичними соціалізмами і економічними. Це більше ніж надія на злагодження національної боротьби в Галичці почуваннями соціал-демократичної співлоти (Автобіографія 26 ст.).

Але на жаль надії Драгоманова не воюди здійснилися через те, що він наперед бачив в письмі до Павлака: „вої народи, москалі чи поляки, чи русини мають своє але і своє добре в натурі; і що але більше виходить з малої освіти, ніж з натурі народів і через те нам усім, і русинам, і москалям, і полякам, замість того щоб вернути, треба освітити та добовити у, куці волі — то тоді й усія теперішні причини до неаого стезуть“ (9. X, 1892, Павлику VI, ст. 87).

Заради сего вселюдського соціалізму любові і космополітизму братерства Драгоманов закликає українське студентство до освіти, до праці, до вивчення європейських мов (12. XI, 1883, О сучасному ст. 14). Він прямо говорить: „Коли ти студент, то вчась — а ні то йди собі к чортовій матері!“ (5. VII, 1890, Павлику VI, ст. 57). Тамто й не вірно він „у студентській радикалізм, що так легко вилітає з голови після того, як студент став члеником іноді тим легча, чим більше студент вгугувався і тривав на се час науки й через те виходив з університету з абстрактними фразами, котрі потім розсіювались. Як завше радив студентам більше вчаться, ніж агітувати; і агітувати; тільки звісно, вчатиць по плану з заміром потім стати й до радикальної політики“ (3. VI, 1891 Яворському, Перепяка з Франком Т. I, ст. 26).

А коли радикальна партія все таки на мовид стала числити як на чиняк політичний, то Драгоманов писав Т. Явусу: „а все таки стою на тому, що за студентів політичак преріт не слід робити... Хай вчаться, то й менше будуть вгугуєтості“ (23. III, 1894, т. VIII, ст. 65), а наукою, власною працею виробити собі на вчений (5. VI, 1890, т. VI, ст. 57) і тим робом длать так вробити українському національному рухови інтернаціональну основу.

III. Вимки зі статій „Чудацькі думки про українську національну справу“^{*)}.

A) Космополітизм і націоналіство.

Національна єднота в державі не завше може всти до бідшої вільності; думка про національність може бути зрячою і неслухавця людей і великої неправди. (28—29)

Сама по собі думка про національність ще не може довести людей до волі і правди для всіх і навіть не може дати рідя для впорядковани навіть державних справ. (30)

Треба шукати совісної правди, котраб була спільною всім національностям. (30)

Російське письменство через те найбільше цінає для чужинців з усіх словянських, що воно найменше націоналістичне.

^{*)} по виданні 1892 р.

найбільше космополітичне по замірам і думкам, а при тім по одектих думок, по тим пригодам, котрі воно оплеує, се письменство само собою виходить національнє й особію, о силно відмінне жите російське...

Наше українське письменство, щоб стати интересним, муєсти піти по тіжже дорозі і, покинувши туманнє і шкідливе національнє, зветь до того, щоб обговорювати по своему ті жаві справи, котрими тепер впопучається усі освічені народи... (44)

„На всякий час своя боротьба! Був час, коли на нашому ґрунті треба було боротися з недоречними і поверховними напередниками, котрі не розуміли ваги національностей; а тепер треба боротися з назадицями, котрі в барві національній хотять вести нашу громаду до застарілих і шкідливих думок суспільних і освітних. (51).

...І дійсно необразованість — се тепер одна з відмін власне українськочлюбних кружків у Росії... (63)

Після 1848 р. виявилось, що національна ідея сама по собі неє ліком на всі лаха громадої, ...а часом без других культурних ідей може служити джерелом великих помилок, (примір союзу Славян в Австрії з реакцією); виявилось, що питання політичні, культурні, соціальні мають свої завадки, по крайній мірі стійко-ж важні, як і національні і для котрих національнє можуть бути тільки ґрунтом і формою варіацій. Часто наукова праця рідучо виділялась з літератур національних і стала цілком інтернаціональною... Це більше інтернаціональним став рух соціальний — боротьба за право найбільшого з працюючих класів.

Навіть в таких кругах культурних справ, в котрих націоналістичні теорії мали собі найбільше араждаки, погляди перемінились: нововідкриті археологічні матеріали показали, що культурні взаємини між народами істнували за сотки, за тисячу літ до Христа... Що все, що вважалося колись за плоди чисто національнє, вприсно під впливами інтернаціональними...

...при тому істнованнє національного елемнту не відмовлявся, а тільки конечній суд над ним відкладався на той день, коли можна буде точно розділити національнє від інтернаціонального, а в самому національному те, що є осевине, прирждженє якій національності від перемішого, історичного, котре в одну добужити нації істнує — а потім щезає, або в одну дубу не було — а в другу вилізався. (69—71)

B) Против українського націоналізму.

На Україні, — це живийті старі націоналістичні погляди, як через те, що Українці більше відгодали від Європи, ніж петербуржці та москвичі, так і через те, що урядові утиски на українськє національнє образять Українців і прамують їх перетворити партію національнє в історії й життє. (73—74)

...Настав уже час коли не можна цінити історію нашої України з погляду одного, та це й хвилевого стану людчости, ні навіть з погляду тільки національного, а надто перемішого з православним; що треба оглянути історію нашу совсюпну в усі єї доба: Кляжко-

городську, феодально-литовську, польсько-польську, козацьку, царсько-російську (з виділом пісарокої й констатупійсько-австрійським). В усяку з сих діб звернути увагу на аріст чи упадок людности, господарства, порядків і думок громадських і державних, освіту, пряму чи кошу участь Українців усякх клас чи культур в історії й культурі європейській. Зложити правдивий суд над усіма вагами сих всіх справ у нашій історії можна тільки, рівноважи є з історією других народів Європи. Тільки таким же способом можна сказати правдивий суд і почастю над нашим козацтвом, — над его зарятією й хиблямі, над причинами его смерті (оверреалізм, як і побічність) і над тим, що воно залишило по собі цінного в вештому народі, котре може ще дати свій шпід, а що в ньому є такого, котре треба просто „здати в архів“ і признати навіть шкідливим для поступу. (90—91)

Правдиво науковий широкій погляд на історію України мусіби показати нашій громаді й чужим, як фатальні національно-краєві завдачі українськї сповнялись і від чужими урядами і як поступ дівілізації на Україні навіть і в чужій формі ніз до того, щоби ви готовити ґрунт для свідомого українства. Через се вияснилось би краще її те, на кільку Українка моглаби дівілізуватись сама і послужити для всевітньої дівілізації при новій самосвідомості й автономії, до котрих вона поривалась пераз і котрі вона тевер може осягнути на дорозі всевітнього поступу (95)

З усього зараз сказаного ясно, що українське письменство й наука про Україну мусять перш усього обновились, приставши до тих методів і напрямків, котрі тевер творять силу письменського і наукового руху в Європі й Америці й котрі найтісніше звязані з теперішнім всевітнім громадським рухом: культурним, політичним і соціальним. Між іншим українолобці мусять вийти з того вузького і поверхонного націоналізта, котре в Європі атрляло змяз сізла 1848 р. З сего зовсім не слідку, щоби вони мусіли зрентись своєї прихильності до України, до її нації, або й заходит відкувати дивісні національні ознаки в історії й сучасности українського народу. Напротив, прихильність до своєї країни й народу тільки виграє, коли вона очиститься від старозаконної невенаті до чужих і освітяться світлом вселюдського правомая до поступу. (101—2)

Хто хоче по правді служити громаді, той мусить не гнатись за популярністю і навіть пам'ятати мудрі слова Рована — що „николі найліпший спосіб мати рацію, се не боратись пробути певний час не в моді“. А ще важливіше, що сама боротьба з певним дихом потребує хожодного розсідку справи, мабути чи не більше, ніж гарячого почуття. (119).

Коли я з чим polemизую, так се з дивним на думку, а буйним на слова шарватуством та з круїтством, котрі хотять улати монополію українолобства. Се такі проваги, котрі справді мусять бути викоренені воєм селемія в нашого поля. (121)

В) Система примусової національності.

Система подібні обрусенію суть ознакою не певної національності, а певного порядку громадського, котрий відповідає певному періодови зросту народів.

Система примусової національності є також всевітньою полвою в громадсьім житю, як і система примусової релігії. Першою підставою обох систем служить дивісі субективізм, котрий іха людей дивується тому, що не подібає до їхнього, сміятись з него, порозумувати, нащити. З певною культурою сей дивісі субективізм може то систематизуватись і роз'яснитись, то ослабляється і щезати. (136—7)

Коли на ґрунті державного централізму розростається по культурному світу інтентізм національній, повпилься зерпа й реладі єму — свідомого національного автономізму. Зерна ті зародились у початках культурного універсалізму, котрому помогло зрости саме дихо — завуювані. (141—142)

Всяка мова крета того, щоби на ній було письменство.

В часа переходу старих віків у середні повстали одна проти другої дві думки (принципи, ідеї): 1) національно-державній централізм (примус до державної мови) і 2) людно-освітній універсалізм з рівністю кожної народної мови. (147)

На нашій землі склався сумвий стан річей, однаково в частинах єї православних акі уніатських: по в єділі або навіть по дия в церкві, котру нещ народ причиняла поважати, як найніжшого суддю в справах духових, виявлялася зневага мови нашого народа, повозується, що мова та не достійна стати способом розмови між Богом та людьми. (159—160)

Французькі республіканці — якобінці виробили логічну, свідому систему, зісперту навіть формально прогресівнішим аргументами і розширили посередні ахвал французьких королів до „французьких окраїн“. Вони вконець бачили новітнього державно-національного централізму, усякх германізації, мадриззації, обрусеній і т. д. (195)

В першій раз проявився рішучо централізм національній у Росії після повного повстання 1863 р., коли Катков висловив характерні слова: Чому ми не мусимо й не можемо робити того в Польщі, що Франція робить в Альзасі, а Прусія в Познані? (230)

Такі національні рухи, як українськї, мусять вибороти собі признаня й права — працею культурною і політичною. (238)

Г) Не відділяти — лише лучити.

Я не наварую своєї думки нікому, і навіть радий був би, як би мої думки в сій справі були перебінені фактами, — але поки що я кажу отверто, що нігде не бачу ґрунту для політички державного відрину (сепаратізму) України від Росії, а крім того бачу багато інтересів спільних між Українцями й Росією, напр. справу колонізації країн між Доном і Уралом. (240—241)

...Подія культури від політики в основі своїй незадушній і в Росії появився власне необразованість, котра колпсь давала надію

соціалістам революціонерам зробити революцію без науки, а те-пер мавить народників надією зробити соціалізм, або культуру без політики. (267)

Д) «Національні святощі»

Нема нічого темнішого над ідеї про ці святощі і нема нічого шкідливішого для української справи, а надто в Галичині, як ті ідеї.

Очевидно, що коли на виріб національних ознак: мусить мати вплив географія і історія, то значить, в тих ознаках мусить бути багато перемінного, а окрім того стількж доброго, світлого й живого. Про сталість національних ознак і говорити сміливо.

(Приклад. Ген. губернатор Бібіков ходив по Лаврі з великими достоїнствами краю, в числі котрих була і маршал шляхти, поляк гр. Тилишевц, котрого один з православних предків похований у Лаврі. «От бачите — сказав Бібіков, показуючи маршалкові на монумент его предка: ваші предки були православні». — «А що ранішз язичники», відповів граф.

І справді, котрої з національних святощів мусія держатиця гр. Тилишевц, чи православні, чи культу Перуна? Таї Перуна певно не відікну кланявся Києле. Певно не одна національна святощі перемінялась на горах ніпських з того часу, як наші предки сіли на них!

Тим часом націоналісти примушують нас кланятись національним святощам, вважаючи за них усе стачі що теорішнього народного життя й думки. (273—274).

Мова — не святощ не пан людини, народа, а слуга его. Література мусить нести в маси народа просвіту як найкращим способом. Дятого мова літературна мусить бути як найблизша до простонародньої! (291).

«Чуданкі думки»... вважаємо за вірні по крайній мірі доти, доти їх не перекинуть науковим способом наші противники. Поки що ми вважiamo вірною основою тих думок... як приклад до певної справи такого світогляду, котрий тепер руководить усею наукою, того світогляду, що не признає на світі нічого постійног, стоячого (статичного), а бачить тільки перемину (еволюцію), рух (динаміку).

Не ма й не може бути постійних національних ознак, сточтих без переміня національних духів; нема між людьми вічних політичних адміністративних порядків таких як напр. обрусовеіе, не може бути й національних святощів. Вся практична мудрість людська може бути в тому, щоб бачити напрямок руху світового, его міру, закон, і послужитись тим рухом. Інакше рух той іде проти нас, роздавить нас.

В нашій справі, коли ми поставимо думку, що національність у перше головне діло, то ми або поженемось за марою, або станемо слугами того що всплывєа синняти посту людській і поставимо на ризик, коли не на згубу — й саму національність. Колиж ми станемо при думці, що головне діло — посту людини й громади, посту політичний, соціальний і культурний, а національність є тільки грунт, форма та спосіб, тоді ми певні, що послужимо добробитію й просвіті нашого народу а ввуні з тим і его національності: охороні й зростові того, що в ній є доброго. (293—294).

IV. «Збурю і ви поставите».

Так, Драгоманов весь час своїх зносин із Галичанами — бурив місцеву засоружість, щоб ми ставили на ній величчю будівлю українського культурно громадського життя в звязку з всеюдиною культурою. — Він розбавив до основ і питання про національний патріотизм, та вважав на самозрозумілу необхідність праці для того, кого люблять (20. IV, 1894, Огоньковскому, Перещику і ст. 167) тим і дав ясне огреслення «собагого обов'язку» кожного члена нації до суспільній праці, але не джерела до самоохвалби і гордніи за сповнений обов'язок.

Він ясно бачив, що тільки реальна, витривала праця принесє Україні, ксли вола стане осередком «Східного питання», належну користь — що найкраще показали невдачі української політики 1917—1920 року.

Його любов до України і Людства була так велика, що він навіть думав за здійснення закону любови, заповідненої людству Ісусу Христом. Драгоманов сказав ось такий символ віри для українського братства:

«Віруємо в Бога, створителя світа і людей. Признаємо послання божих, котрі як Ісус Христос навчали людей любити один одного як самого себе.

«Пануємо всьму віру з усяким обрядом, коли вони ведуть людей до любови, а не до противного. Обидіємо жити проміж себе як брати й сестри, і тим прамірм а також словом навертали людей усяких вір до нашого братства». (I. V, 1891 Павлику VI, стр. 287)

Листування Галичан з Драгомановим.

Перепіска Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським 1871—1877. (Збірник Філологічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XIII, Львів 1910, впорядкував М. Павлик).

Перепіска М. Драгоманова з М. Павликом 1876—1895, (т. II—VIII видає у Чернівцях 1910—1913 др. Лев Козут, впорядкував М. Павлик.)

Т. II. (1876—1878), гляди фойлетон в „Ділі“ 1911 р. ч. 22—24.

Т. III. (1879—1881).

Т. IV. (1882—1885) „Діло“ 1911 ч. 214—215.

Т. V. (1886—1889) „Діло“ 1913 ч. 84, і Замітка М. Павлика в ч. 95.

Т. VI. (1890—1891)

Т. VII. (1892—1893).

Т. VIII. (1894—1895), „Діло“ 1913 ч. 112.

Листи М. Драгоманова до Гаала Франка і інших т. I. 1881—1886, т. II. 1887—1895, видає І. Франко, Львів 1906—1908.

Перепіска М. Драгоманова з д-ром Теофілем Окуневським 1883—1895, видає М. Павлик, Львів 1905.

М. П. Драгоманова, Перепіска т. I. Львів 1901, видає Павлик.

Перепіска Драгоманова з Наталією Кобринською 1893—1895, видає М. Павлик, Львів 1905.

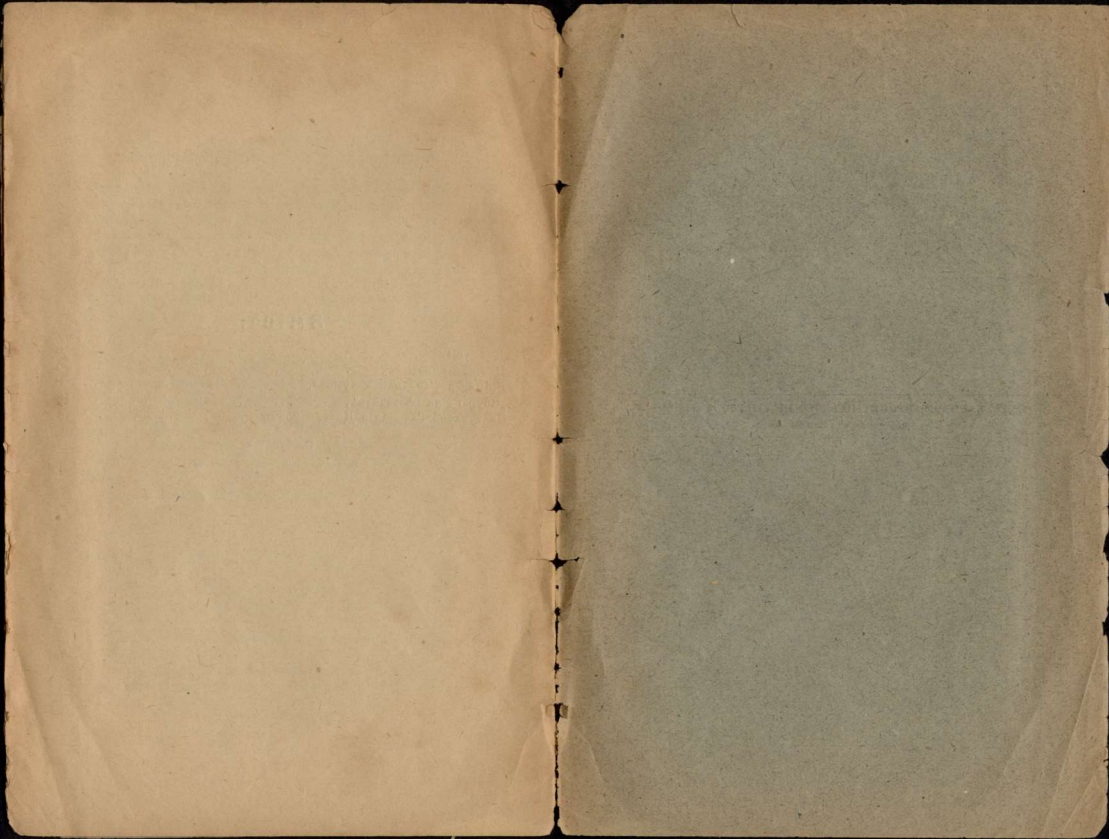
Перепіска Юліана Бачинського з Михайлом Драгомановим (1894 р.) Львів 1900 р.

Статті Драгоманова, важні для Українцв сьогодні:

- а) Листи на Наддніпрянську Україну, Коломия 1894.
- б) Чудацькі думки про українську національну справу, (Народ 1891 і особно 1892 р.)
- в) Новокельтське і провансальське движіння в Франції. (Всвітньк Європи VIII, IX 1875)
- г) Историческая Польша и великорусская демократія (1881—1882 Женева). Собрание политических сочиненій М. П. Драгоманова, т. I. Париж 1905.

Зміст:

	стор.
Два світи	3
Вчитель учням	5
Вітми з „Чудацьких думок“.	8
„Збурю і ви поставите“.	13
Листування Галичан в Драгомановим	14

200 F
200

22

В ДРУКАРНІ СТАВРОНИГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ У ЛЬОВІ
ВІД ВПРАВОЮ Ю. СВДОРАНА.
